

„Én most is mindennap Sopronban vagyok, soproni házakkal, soproni emberekkel foglalkozom” – vallotta 80. születésnapján Mollay Károly.¹ Ebből a keresetlen őszinteséggel megfogalmazott mondatból nemcsak a Sopron városának egészéhez fűződő szoros érzelmi kapcsolat, hanem a város alkotóelemei, a házak és a hajdan bennük élt emberek iránti töretlen tudományos érdeklődés is kiolvasható. A tudós germanista professzor munkásságát már sokan és sokféle szemszögből méltatták, kiemelve filológusi, nyelvtörténeti, forráskiadói és fordítói, szerkesztői valamint helytörténeti tevékenységének eredményeit, értékeit.² Ez utóbbi területen belül azonban viszonylag szerényebb hangsúlyt kapott topográfiai kutatásainak elemzése. A jelen tanulmány ezt a hiányt igyekszik pótolni. Célja egyrészt a Mollay Károly által elvégzett munka és feltárt ismeretanyag áttekintése, másrészt topográfusi munkamódszerének nyomon követése, végül pedig – bevallottan az utókor szemszögéből – mind ezen eredmények tudománytörténeti értékelése. Ez utóbbi szempont a várostopográfia kutatásának általánosabb módszertani kérdéseire is ráirányítja figyelmünket.

„Egész életemben azzal foglalkoztam, ami a hobbim is volt.”

Mollay Károlyt a szó szoros értelmében életre szóló érdeklődés kötötte a várostopográfiai vizsgálatokhoz, ezen belül is Sopron helyrajzához. Elegendő az életmű kezdő- és végpontjait szemügyre venni ahhoz, hogy a téma kitüntetett szerepét érzékelhessük. A fiatal, 25 éves kutató első, *Soproni Szemlé*ben megjelent cikke (amelynek megírására az önéletrajzi adatok szerint Heimler Károly alapító-főszerkesztő bízta a város ösztöndíjával egyetemi tanulmányokat folytató Mollayt) 1938-ban az „Adalék Sopron régi helyrajzához” címet viseli.³ Aktív élete utolsó két esztendejében, 1994-ben és 1995-ben pedig háromrészes cikksorozatot jelentetett meg, ugyancsak a *Soproni Szemlé*ben (amelynek addigra már mintegy 25 éve ő maga volt a főszerkesztője) „A Kovácsok utcájának topográfiája” címmel.⁴ E két időpont között közel négyszáz tudományos közleménye látott napvilágot, a monográfiáktól a recenzióig. Ezekből Domonkos Ottó becslése szerint „több mint 200 foglalkozik közvetlenül soproni, Sopron megyei kérdésekkel”,⁵ és számításaim alapján legalább 42 tárgy részben vagy egészé-

¹ Szende Katalin: „Én most is mindennap Sopronban vagyok...” Születésnap beszélgetés Mollay Károllyal. SSz. 47. (1993), 296–305, itt: 304. (A továbbiakban: „Én ma is mindennap...”; a jelen tanulmány alcímei is ebből az interjúból származnak.) Nagyon köszönöm Dávid Ferencnek és Kücsán Józsefnek a cikk első változatához fűzött hasznos megjegyzéseit.

² Kubinszky Mihály: A Soproni Szemle főszerkesztője – Mollay Károly. SSz. 47. (1993), 291–293.; Turbuly Éva: Mollay Károlyra emlékezve. SSz. 51. (1997), 193–198; Környei Attila: Gondolatok a helytörténész Mollay Károlyról. Uo., 199–203; Kiss Jenő: Mollay Károly nyelvtudományi munkásságáról. Uo. 204–207.; Menus Borbála: Mollay Károly. 1913–1997. In: Gedanktagung zu Ehren von Claus Jürgen Hutterer und Karl Mollay am 24. November 2000. Hrsg. von Karl Manherz. Budapest, 2002. (Budapester Beiträge zur Germanistik 38.), 331–410.; Turbuly Éva: Mollay Károly és a Soproni Szemle. SSz. 59. (2005), 352–358.

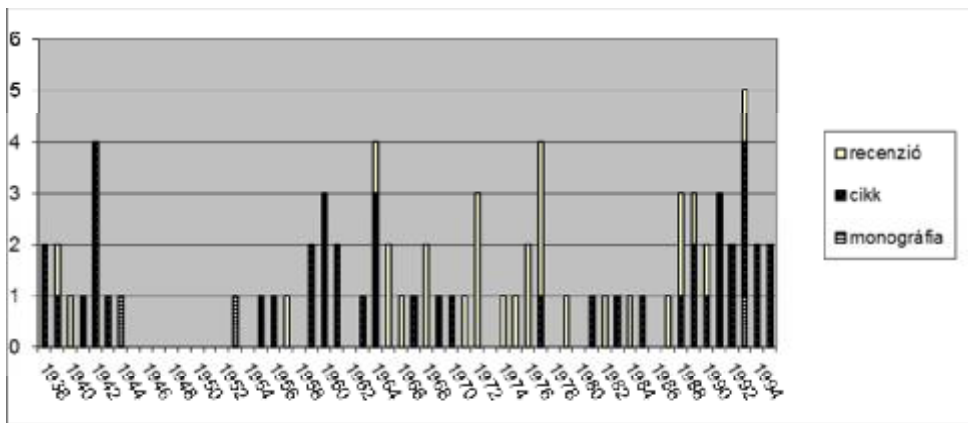
³ Mollay Károly: Adalék Sopron régi helyrajzához. SSz. 2. (1938), 263–264.

⁴ Mollay Károly: A Kovácsok utcájának topográfiája. SSz. 48. (1994), 266–302; 49. (1995), 130–157, 193–214.

⁵ Domonkos Ottó: Mollay Károly bibliográfiája elé. SSz. 47. (1993), 401–402.

ben topográfiai témákat, köztük három monografikus jelleggel; továbbá legalább két tucatnyi recenziója is idevágó munkákat ismertet (1. ábra).⁶ Ez a szám magában foglalja a helyrajzi nevekkel (a településektől az utcáig és dűlőig), azok eredetével és etimológiájával foglalkozó írásokat is, amelyekre rövid tanulmányomban hely hiányában sajnos nem térhetek ki. Ezt a vonalat képviselte első monografikus igényű helyrajzi munkája, a Scarbantia, Ödenburg, Sopron is, amely elsősorban az Ödenburg név értelmezésével kapcsolatban váltott ki nagy vitákat.⁷

Mollay helyrajzi munkássága egyenes következménye volt a tudós elkötelezettségének a helytörténet művelése iránt. Kevesen vannak a 20. századi magyar történetírásban, akik ezt a – sajnos napjainkban is gyakran pejoratív felhanggal használt – kifejezést ennyire fontosnak tartották és ennyire szó szerint a helytörténeti megismerésükért értelmezték. Szintén ritkán történik meg, hogy egy 25 éves fiatal ember olyan következetességgel jelöl ki munkaprogramot, mint azt Mollay tette Maár Károllyal együtt megjelentetett módszertani tanulmányában.⁸ Itt egyebek mellett védelmükbe veszik Mályusz Elemér álláspontját a történeti földrajz fontosságát illetően, és Váczy Péter bírálatával szemben⁹ ebben látják a helytörténetírás megújításának zálogát. A munka gyakorlati hasznát illetően pedig – különös hangsúllyal Sopronban, amelynek közvetlen szomszédja volt már 1939-ben a hitleri Német Birodalom – a nemzeti műveltség és a nemzetfenntartó hagyomány megerősödését emelik ki.

1. ábra. Mollay Károly topográfiai témájú publikációi, 1938–1995

Nem véletlen mindezek után, hogy Mollay a Teleki Pál Tudományos Intézet, illetve annak egyik tagintézete, a Magyar Történettudományi Intézet munkatársi gár-

⁶ Az ábra Mollay Károly bibliográfiája (SSz. 47. (1993), 403–422. és SSz. 51. (1997), 198.) alapján készült.

⁷ Karl Mollay: Scarbantia, Ödenburg, Sopron. Siedlungsgeschichte und Orstnamenkunde. Budapest, 1944. Az Ödenburg-vitáról röviden: Szende Katalin: Középkor-tudományi írások a Soproni Szemlében. SSz. 59. (2005), 366–373, itt: 369. A kérdés mai álláspontunk szerinti megítélésével szükséges lenne ismét foglalkozni.

⁸ Mollay Károly – Maár Károly: A soproni és sopronmezei helytörténetírás módszere és feladatai SSz. 2. (1938), 273–288; 3. (1939), 17–23. V.ö. Környe 1997, 199–204.

⁹ Váczy Péter: A helytörténeti kutatás problémái. Budapesti Szemle 1931, 53–82.

dájába kapott meghívást 1941-ben. Amint azt a Mollayval azonos évben, 1913-ban született Kosáry Domokos, az Intézet egykori igazgatója visszaemlékezve leírta, ez a kutatóműhely „újszerűen, Kelet-Közép-Európa mint történeti régió összehasonlító vizsgálatával próbálta a magyar fejlődés helyét, sajátosságait és szomszédjaival való viszonyát elemezni, igen felkészült szakmai, nyelvi specialisták segítségével.”¹⁰ Habár Mollay történetész végzettséggel nem rendelkezett, kitűnő nyelvtudása és a hazai németiség kutatása terén elért addigi eredményei biztos ajánlásul szolgáltak számára. Az Intézetben kijelölt cél megvalósításához járulhatott volna hozzá a *Sopronmegyei Kultúratlasz* is, amelynek tervét Wéger Imre néprajzkutatóval közösen vázolták fel 1942-ben.¹¹ Ennek a néprajz és a helytörténet határmezsgyéjén mozgó vállalkozásnak, amely elsőként a születésre, házasságra és halálra vonatkozó adatokat térképezte volna fel kérdőíves adatfelvétel segítségével, nem lett volna közvetlen relevanciája Sopron topográfiájára nézve még akkor sem, ha a háború nem hiúsította volna meg a megvalósítását. Érdekes viszont abból a szempontból, hogy Mollaynak ezen keresztül alkalma volt megismerkedni a tér és társadalom kapcsolatát vizsgáló kutatások akkoriban kifejezetten modernnek számító módszertanával.

A helytörténetírás módszertani kérdéseire Mollay Károly munkássága során többször is visszatért: 1943-ban, 1985-ben, és végül a Soproni Levéltárban 1993 márciusában tartott előadásában és annak nyomtatott változatában.¹² Ezek már mind a városi, és nem a megyei (községi) feldolgozás metodikájával és használóival foglalkoznak. A tudós kutató figyelemre méltó következetességgel sorolja fél évszázad időtárvlatában is az érveket a mindenre kiterjedő adatgyűjtés fontosságáról, az utcanévek forrásértékéről, a háztulajdonosok beazonosításának lehetőségeiről. Mindez világosan mutatja, hogy a helytörténetírás Mollay számára, ahogyan már Környei Attila megállapította, életcél, életprogram volt.¹³

Szűkebben vett topográfiai témájú tanulmányai a módszertani cikkekéhez hasonló időbeli eloszlásban jelentkeztek az életműben (ld. 1. ábra). Nagy számban vannak jelen a pályakezdés időszakában, egészen az 1960-as évek közepéig, ez utóbbi időben már a város meginduló műemléki kutatásaihoz is kapcsolódva. Ennek a munkának a korai csúcspontját a *Sopron és környéke műemlékei* című, elsőként 1953-ban, majd javított kiadásban 1956-ban megjelent nagytopográfia terjedelmes történeti bevezető fejezete jelenti. Itt Mollay nemcsak, sőt nem elsősorban helyrajzi, hanem – a kor elvárásainak megfelelően, de természetesen szigorú tudományossággal – társadalom- és gazdaságtörténeti szempontból tekinti át a város és a történeti Sopron megye fejlődését 1848-ig. A művészettörténetész-topográfusok, elsősorban Csatkai Endre keze alá dolgozva jelentősen hozzájárult a topográfia történeti dimenziójának elmélyítéséhez.¹⁴ A kötet, mint ismeretes, Csatkai Endre számára Kossuth-díjat, a történeti bevezető Mollay Károly számára a kandidátusi fokozatot jelentette.

¹⁰ Kosáry Domokos: A Teleki Intézet emléke. Magyar Könyvszemle 116 (2000), 252–253.

¹¹ Mollay Károly – Wéger Imre: A Sopronmegyei Kultúratlasz Közleményei 1–2. SSz. 6. (1942), 76–85, 146–147.

¹² Mollay Károly: Újabb szempontok a helytörténetírás műveléséhez. SSz. 7. (1943), 161–170; *Uő*: A helytörténetírás. In: Sopron 1945–1985. Szerk. Mollay Károly. Sopron, 1985, 132–138; *Uő*: Helytörténetírás: minek? kinek? SSz. 47. (1993), 135–141.

¹³ Környei 1997, 199.

¹⁴ Mollay Károly: A vármegye történeti vázlata. In: Csatkai Endre – Dercsényi Dezső (szerk.): Sopron és környéke műemlékei. Budapest, 1953, 37–95; Második, bővített kiadása, *Uő*: Sopron vármegye vázlatos története, in: *Uo.*, Budapest, 1956, 39–112.

Ezután, 1965-től mintegy húsz éven át más, elsősorban német nyelvészeti, nyelvtörténeti témák alkotják Mollay kutatásainak gerincét, hogy aztán az utolsó évtizedben – amint ez a fenti diagramon is látható – újult erővel térjen vissza a város és határa helyrajzának feldolgozásához. A város egészét átfogó topográfiai munka betetőzése véleményem szerint az *Első telekkönyv (1480–1533)* teljes szövegének közreadása és a hozzá tartozó részletes helyrajzi bevezető volt 1993-ban.¹⁵ (Ez a kötet együttal a *Sopron Város Történeti Forrásai* c. sorozat első kötete is volt, amelyet nemcsak kitűnő munkájával, de páratlan nagyvonalúsággal anyagilag is támogatott.¹⁶)

„Soproni házakkal, soproni emberekkel foglalkozom.”

Hogyan alakult Mollay topográfiai kutatásainak tematikai súlypontja, mik voltak a legfontosabb kérdésvetetések és az ezek megválaszolásához felhasznált források és módszerek az évtizedek során? A már fentebb említett első, 1938-as cikket olvasva önkéntelenül is Pallasz Athéné képe sejlik fel, aki tudvalegőleg teljes vértezetben pattant ki „szülőatyja”, Zeusz fejéből. Ugyanígy az ifjú Mollay is már 1938-ban a soproni helyrajzra vonatkozó kiadott és kiadatlan források teljes ismeretének birtokában száll vitába két utcanév-értelmezés ügyében két olyan tekintéllyel, mint Csatkai Endre és Házi Jenő! A rövid cikkben kétszer is hivatkozott és a másik két jeles szerző által nem használt forrás éppen az imént említett *Első telekkönyv* volt, amit Mollay már ekkor átirhatott későbbi kutatásai céljára.

Mollay Károly tehát, személyes tapasztalatai és levéltári kutatásai révén már az 1930-as évek végére átfogó áttekintéssel rendelkezett szeretett szülővárosa helyrajzi fejlődéséről, de a kép finomítását, a részletek kidolgozását egész életén át folytatta. A megközelítés alapját a háztörténet és család-történet egységes feldolgozása jelentette. Az utóbbihoz már szintén fiatalon megtalálta a kulcsot a családnevekről 1938-ban írott egyetemi doktori értekezésében.¹⁷ Ez alapján jelölte ki munkájának további menetét 1954-ben, a háború után rendezett első Soproni Ünnepi Hét első napján tartott előadásában, a fent említett szintézis első kiadásának megjelenése után: „*Ennél a munkánál forrásaink adatait sokszor igen értékesen lehet kiegészíteni a várostopográfia ismeretével, s ezért a család-történettel párhuzamosan a város bel- és külterületének a helyrajzát is ki kell dolgoznom. Így tehát a belvárosban elkezdve a háztulajdonos családok és a lakók történetével párhuzamosan összeállítom egy-egy ház történetét 1379–1534-ig. Az egyes házak története a város történeti topográfiájának, az egyes családoké pedig a városi társadalom történetének lesz az alapja. Ha majd az újkorra, egészen napjainkig, ugyanez a munka elkészül (egy részét elvégezte Thirring Gusztáv, másik, nagyobbik részén 12 éve dolgozik Házi Jenő), akkor majd előttünk áll a város társadalomtörténetén kívül építéstörténete is, amely nemcsak művészet-történészeinknek, hanem közigazgatási, városrendezési és várostervezési szakembereinknek is igen hasznos és értékes tanulságokkal fog szolgálni.*”¹⁸

¹⁵ Első telekkönyv / Erstes Grundbuch 1480–1533. Közlétesítési Mollay Károly. (Sopron Város Történeti Forrásai A sorozat 1. kötet), Sopron, 1993.

¹⁶ Mollay Károly nemcsak szerzői honoráriumának teljes összegét ajánlotta fel a sorozat további kötetének kiadására, hanem ezt felfelé kerekítve még ki is egészítette.

¹⁷ *Mollay Károly*: Középkori soproni családnevek. Egyetemi doktori értekezés. Budapest, 1938.

¹⁸ *Mollay Károly*: Sopron a középkor végén. SSz. 10. (1956), 31–42, itt: 32.

Több momentum is figyelemre méltó ebben a cikkben. Egyrészt az előadásban még „a Soproni Szemle tervbevetett folytatásáról” beszélt, az írott változat már az újra-indított folyóirat második évfolyamában jelent meg.¹⁹ Másrészt az 1930-as évek végi módszertani írásokban még egy helytörténet-írói munkaközösség létrehozását szorgalmazta, az 1950-es évek közepén azonban egyértelműen egyes szám első személyben fogalmaz. A két időpont között, még Teleki Intézeti munkája idején, 1943-ban Deér József egyetértésével került sor megállapodására Házi Jenővel, és a hivatalos megbízásra az Intézet részéről: „*Akkor javasoltam, hogy dolgozzuk fel Házi Jenővel együtt a soproni polgárcsaládok történetét. Házi Jenő javaslatára akkor úgy egyeztünk meg, hogy 1534-ig csinálom én, utána pedig ő, mivel ekkortól kezdődnek az évenkénti polgárkönyvek.*”²⁰ A rövid, 12 oldalas írásban csaknem tucatnyi későbbi tanulmány témája található meg, nemcsak csírájában, hanem érdemi mondanivalójukat tekintve is: csupa olyan téma, amelynek feldolgozására Mollay Károly volt a legalkalmasabb, legjobban felkészült kutató, és ennek ő maga is szilárdan tudatában volt. Itt fejtette ki többek között első alkalommal a középkori és koraújkori belvárosi adóösszeírások topográfiai rendjének rekonstrukcióját is.

Hasonló szellemben nyilatkozott ugyanekkor a topográfiai kötet hiányosságairól is: „*a műemlék-topográfiai rész az egyes házak történeténél nem igen említ a XVIII. századnál régebbi adatot, mivel ezeket kutatásunk még nem tárta fel. ... Ha tehát műemlék-topográfiainkat történetileg is meg akarjuk alapozni, akkor műemlékeink középkori és korai újkori történetét is fel kell tárnunk.*”²¹ Kritikáját hamarosan tettekre váltotta, és módszereit a Szent György u. 3. számú ház történetének alapos feldolgozásával a gyakorlatban is a nagyközönség elé tárta.²² Az épület kiválasztását indokolta, hogy ekkor már több éve folyt – a város polgárházai közül elsőként – annak műemléki kutatása Riedelmayer Gyula irányításával.²³ A helyreállítás és a történeti kutatás szempontjából egyaránt nagy szerencse, hogy 1534-ből fennmaradt az épület helyiségről helyiségre haladó leírása.²⁴ Mollay időben az ekkori tulajdonosoktól visszafelé haladva 1379-ig, az első, a teljes akkor lakott városterületre kiterjedő összeírásig²⁵ felfejtette a házat egymás után birtokló családok sorrendjét, egyúttal tisztázta a „ház” fogalmának értelmezését ebben a forrásban, amelyet Házi Jenő feloldásával szemben fogalmazott meg – helyesen.²⁶ Ez az összeírás a továbbiakban is mérföldkőként szolgált Mollay háztörténeti kutatásai számára: lehetségesnek, sőt feltétlenül kívánatosnak tartotta minden egyes belvárosi, sőt jó esetben a történeti külvárosban található ház esetében is a tulajdonosok sorának folyamatos azonosítását eddig az időpontig. A következő épület, amelynek történetét hasonló módszerrel feldolgozta, a Fő (a cikk megírásának időpontjában éppen Beloianisz) tér 6., közkeletű nevén – 19.

¹⁹ V.ö. *Domonkos Ottó*: A Soproni Szemle 50 éve 1. SSz. 59. (2005), 3–26.

²⁰ „Én ma is mindennap...”, 304. Lásd erről Turbuly Éva írását a Soproni Szemle jelen számában, különösen 386.

²¹ *Mollay Károly*: A régi és az új Soproni Szemle. SSz. 9. (1955), 5–12 (itt: 11–12).

²² *Mollay Károly*: Háztörténet és városterület. A Szent György utca 3. számú ház (1379–1550). SSz. 13. (1959), 121–136, 193–204.

²³ *Riedelmayer Gyula*: Műemléképület helyreállítása Sopronban. Műemlékvédelem I (1954–56), 26–36.

²⁴ MNL Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára, Lad. LVIII fasc. 1 nr. 4/6. Mollay Károly közreadja a leírást a cikk második részének végén: SSz. 13. (1959), 202–203.

²⁵ *Házi Jenő*: Sopron szabad királyi város története. I/1. Sopron, 1921, 183–190.

²⁶ *Házi Jenő*: Az 1379. évi soproni telekkönyv. SSz. 12 (1958), 105–118.

századi tulajdonosa után – Fabricius-ház volt.²⁷ Itt a cikk alcímében megadott időhatár még tágabb, „kb. 50–1530-ig”. Ezt az impozáns perspektívát az tette lehetővé, hogy a tanulmány megírását megelőző években az épület műemléki és régészeti kutatása során annak pincéjében római falakra bukkantak.²⁸ A terület lakottsága persze nem volt folyamatos, de a római romok, elsősorban a városfalak fennmaradása mindenképpen fontos tényező volt az új beépítés kialakításakor. Mollay kutatásai az épület műemléki helyreállításával párhuzamosan szerencsésen egészítették ki a 14–15. századra vonatkozó építészettörténeti megállapításokat, bár egyes feltételezéseit, például a Szt. Dorottya-kápolna esetleges hozzákapcsolását ehhez az épülethez és feltételes azonosítását a pincetérrel a későbbi kutatás egyértelműen megcáfolta.²⁹

Ez esetben is, hasonlóan az előző példához, a ház története a feldolgozásban az azt birtokló családok történetéből állt össze, egyfajta sajátos ház-életrajzot megtestesítve. Ez a „biográfia” itt is és Mollay Károly későbbi hasonló feldolgozásainál is kiegészül a családokra vonatkozó, egyes tagjaikhoz kapcsolható levéltári adatok: adó- és dézsma-jegyzék-tételek, végrendeletek, városi és magán-számadáskönyvi bejegyzések, adószlevelek, stb. teljességre törekvő felvonultatásával. Ezek az adatok általában nem szorosan vett helyrajzi vonatkozásúak, nem magukra az épületekre vagy épített környezetükre vonatkoznak, hanem közvetve, a tulajdonosok vagyoni helyzetén, gazdálkodásán, társadalmi kapcsolatain keresztül jellemzik a bemutatott ingatlanokat.

Egy-egy „házbiográfia” ilyen részletességű kidolgozása természetesen sok időt, elmélyült kutatást igényelt. Érthető, hogy nyelvészeti pályájának csúcán, a német–magyar nyelvi érintkezésekről szóló nagydoktori disszertációjának megírása közben Mollay Károlynak nem sok alkalmra volt ezt a munkát folytatni. Az 1960-as évek közepe és az 1980-as évek vége között mindössze egy részletes háztörténeti tanulmányt adott közre, „A három középkori városháza” címmel, 1977-ben.³⁰ Habár a cikkben egyértelmű utalás nincs rá, a megjelentetés éve egyúttal Sopron kiváltságlevelének 700 éves jubileuma is volt, és a *Soproni Szemle* ugyanebben a számában jelent meg Tompos Ernő tanulmánya is a városháza újkori történetéről.³¹ A városházákról szóló tanulmányában Mollay, a fent ismertetett két cikktől eltérően, nem a legkorábbi azonosítható adattól a középkor végéig, hanem csak egy-egy szakaszban, mégpedig a közösségi funkciót betöltő évtizedekben követi nyomon a három épület (sorrendben: Kolostor u. 9.,³² Fő tér 7. és Fő tér 1.) történetét. Fő forrásai ez esetben a városi kiadásokat rögzítő számadáskönyvek, amelyek segítségével az épületeken elvégzett átalakításokat, javításokat, a berendezés részleteit mutatja be. Bámulatra méltó biz-

²⁷ Mollay Károly: Sopron XIV. századi városképének vizsgálata. A Fabricius-ház története (kb. 50–1530-ig). SSz. 18. (1964), 1–14, 97–117.

²⁸ Holl Imre – Nováki Gyula – Póczy Klára: Városfalmaradványok a soproni Fabricius-ház alatt. *Archaeologiai Értesítő* 89. (1962), 47–67.

²⁹ Vita bontakozott ki a Fabricius ház szomszédjának, a Tábornok háznak 1379. évi tulajdonosát illetően is, s mert ez lezáratlan, a Fabricius-ház 14. századi tulajdonosának kérdése máig megoldatlan. Vö. *Dávid Ferenc*: A soproni ó-zsinagóga. (A magyarországi hitközségek monográfiái 8.) Budapest, 1978 és *Mollay Károly* recenziója a kötetről: SSz. 34. (1980), 85–86.

³⁰ Mollay Károly: A három középkori városháza. SSz. 31. (1977), 234–247.

³¹ Tompos Ernő: A régi soproni városháza újkori története és az új városháza (tanácsháza) építéstörténete. SSz. 31. (1977), 212–233., 298–320.

³² Dávid Ferenc szerint az első városháza a Kolostor u. 7-ben volt vö. *Dávid Ferenc*: Gótikus lakóházak Sopronban. In: Magyar Műemlékvédelem 1967–1968. Budapest, 1970. 95–124. Újabbán *Holl Imre*: A középkori Sopron. Piacterek és városházák. SSz. 67. (2013), 73–79 az első városházát az összeírások és térképi adatok összevetésével a Kolostor u. 11-be helyezi.

tonsággal értelmezi a legritkább vagy speciális jelentésben előforduló kifejezéseket (pl. zsindehszeg, retesz, meszeslapát) is: tanulmánya más hasonló számadások olvasásánál akár glosszáriumként is használható. Kitér emellett, főleg az első városháza esetében, az épület használatba vételét megelőző városi belviszályra, valamint a városházák, a városi kancellária és a hivatali írásbeliség kapcsolatára is.

Újabb „ház-életrajzokkal” csak nyugdíjba vonulása után, 1989-ben jelentkezett. Érdekes módon újabb, három részes tanulmányának címe (Középkori háztörténet és várostörténet) szinte szó szerint ismétli a harminc évvel korábbi első ilyen jellegű cikke címét; csak az alfejezetek címéből derül ki, hogy ezúttal a történelmi külvárosok épületeiről olvashatunk.³³ Egy, a korábbi cikkek tanulságait is összegző módszertani bevezető után összesen öt telek illetve a rajtuk álló házak: a Szent Mihály utca 1., 2., 3. valamint a Halász utca 1. és 3. tulajdonosváltásait követhetjük nyomon. Az öt épületet összeköti, hogy mindegyiken sor került az 1970-es és 1980-as évek folyamán műemléki kutatásokra,³⁴ és hogy az elemzett időszakban mindegyik ún. javadalmas ház, tehát egyházi oltáralapítványok káplánjainak lakását, megélhetését biztosító ingatlan volt.³⁵ Ebből az következik, hogy az épületekben lakó egyházi személyek nem a szokásos családi örökléssel váltották egymást, hanem a javadalomba iktatással és az erről kiállított kötelezvényvel (reverzáliissal) szereztek jogot az ingatlan használatára. Ez tehát az egyik forrástípus, amelynek felhasználásával a házak „biográfiája” összeállítható volt. A másik fő forrást pedig a végrendeletek jelentették, amelyek a soproni javadalmas papoktól szintén kivételes gazdagságban maradtak fenn, hiszen törvényes leszármazottaik vagy házastársuk nem lévén, esetről esetre külön kellett gondoskodni az ingóságok és a pénzvagyon továbbörökítéséről. A késő középkori soproni papság elvilágiasodását mutatja, hogy a papi testamentumokat nem a kánonjog, hanem a városi jog szerint, a polgárokéval azonos módon tették és foglalták írásba.³⁶ Mollay Károly a javadalmak lokalizálása mellett ezúttal is a mindennapi élet és a tárgykultúra gazdag példatárát vonultatja fel.

Az utolsó nagyszabású helyrajzi cikksorozatát már 80. születésnapja után, 1994–95-ben jelentette meg.³⁷ Ezúttal az újdonságot és a kivételes teljesítményt az jelentette, hogy egy teljes (az 1440-es bontások után³⁸ csak egyik oldalán beépített) utca, a

³³ Mollay Károly: Középkori háztörténet és várostörténet. SSz. 43 (1989), 18–40, 126–148, 205–224.

³⁴ Dávid Ferenc: Történeti-művészettörténeti összefoglalás a soproni Szt. Mihály-domb rendezési tervéhez. In: *Sopron, északi városrész műemléki vizsgálat és programterv*. Budapest, 1971, VÁTI tervdokumentáció, Tsz: 3-08-051-9, Forster Gyula Nemzeti Örökséggazdálkodási és Szolgáltató Központ Tervtára 36.376; Dávid Ferenc – Schönerné Pusztai Ilona: A soproni Pozsonyi u. 3. sz. ház kutatása és helyreállítása. In: *Magyar Műemlékvédelem 1973–1974*. Budapest, 1977. 125–145.

³⁵ A javadalmas házak teljességre törekvő lokalizálását és térképi áttekintését adja: Dávid Ferenc: Oltárjavadalmas házak, egyházi tulajdonú és igazgatású épületek a 15–16. században. In: *Magyar Várostörténeti Atlasz I.* Sopron. Összeállította: Jankó Ferenc, Kücsán József, Szende Katalin; Dávid Ferenc, Goda Károly és Kiss Melinda közreműködésével. Sopron, 2010. B. 1. 1 tábla.; Dominkovits Péter: Javadalmak, javadalmasok, patrónusok. Adatok és szempontok Sopron szabad királyi város egyháztörténetének, várospolitikájának a kutatásához a 17. század első feléből. In: *In labore fructus. Jubileumi tanulmányok Győregyházmege történetéből*. Szerk. Nemes Gábor – Vajk Ádám. Győr, 2011, 77–102.

³⁶ Vö. Szende Katalin: Otthon a városban. Társadalom és anyagi kultúra a középkori Sopronban, Pozsonyban és Eperjesen. Budapest, 2004, 71–72, 89. A végrendeletek olvasásának kezdeti nehézségein Mollay Károly segített át, a kötet alapjául szolgáló disszertáció készítésekor pedig később is hatalmas segítséget jelentett az ingóságokra vonatkozó kifejezések mindig megbízható értelmezése Mollay Károly cikkeiben.

³⁷ Mollay Károly: A Kovácsok utcájának topográfiája (Várkerület 3–37. számú telkek). SSz. 48. (1994), 266–302; 49 (1995), 130–157; 193–214.

³⁸ V.ö. Gömöri János: A soproni Kovácsszeren 1440-ben lebontott házak régészeti feltárása. SSz. 47 (1993), 332–338.

középkori Kovácsok utcája, a mai Kisvárcsok területét mutatja be, ismét csak a sarokpontnak tekintett 1379-es összeírásról kezdve a 16. század első harmadáig. Még Házi Jenő halála (1986) után is tartotta magát a kettejük kutatása közt fél évszázada meghúzott elválasztó vonalhoz, ezúttal az 1536-os házösszeírást tekintve felső időhatárnak. Az itt bemutatott házsor a külváros 2. fertályának első egységét képezte, így az adó- és dézsmajegyzékekben viszonylag könnyen azonosítható volt. Támpondot adott az utcában, a telkek Ikva patakra néző hátsó szárnyát kihasználva működő három fürdő és a házsor végét jelentő Ikvahíd lokalizációja is. Mindezek ellenére a folyamatos, egymástól függő szomszédsági adatok sorozata jelenthet kockázatokat. Mollay cikkeiben támaszkodott a megelőző évtizedekben végzett régészeti és műemléki kutatásokra, Dávid Ferenc, Gömöri János és G. László Judit munkáira. Nem számolhatott viszont a tanulmányok megjelenését követően felszínre került épületmaradványokkal (Gabrieli Gabriella és Nemes András kutatásai), amelyek több ponton módosítják az 1440-ben lebontott épületek, illetve az északi házsor telkein állt házak számát. Mindezek alapján e két kutató szerint „a Kovácsok utcája házainak és tulajdonosainak megfeleltetését érdemes lenne felülvizsgálni”.³⁹

A város belterületéhez tartozó bel- és külvárosi házak tulajdonosainak vizsgálatán kívül Mollay Károly a soproni határ történetét is a helyrajz szerves részének tekintette. Önálló tanulmányban ugyan viszonylag ritkán foglalkozott ezzel a témával – legfontosabb, gazdaságtörténeti szempontból is példamutató elemzése a Tómalom és környéke halastavaival, malmaival és más ipartörténeti létesítményeivel foglalkozik – családtörténeti fejtegetései során azonban számtalan alkalommal kitért a város határában fekvő birtokokra, dűlőkre, a sok esetben 13. századi állapotokat tükröző elpusztult falvakra. Legfontosabb, a város politika- és művelődéstörténetét is sok szempontból megvilágító tanulmánya az Agendorfer családról 1961-ben publikált genealógiai és birtoklástörténeti áttekintés.⁴⁰ A soproni határban található dűlők legteljesebb, esetenként etimológiai magyarázatokkal is megtámogatott felsorolását az *Első telekkönyv* bevezetőjében tette közzé. A hivatkozott bőséges forrásadatok mutatják, hogy Mollay Károly ebből a szempontból is kijegyzetelte a teljes középkori soproni írásos forrásanyagot, „különös tekintettel a határ majdani rekonstruálására”. Terve tehát ez esetben is egy dűlőről dűlőre haladó teljes topográfiai feldolgozás lett volna, amelyben az etimológiának a lokalizálás szempontjából kiemelkedő jelentőséget tulajdonított.⁴¹

A fenti vázlatos áttekintés alapján előttünk állnak Mollay Károly topográfiai módszerének alappillérei. Az első lépés az összes feltárható írásos adat összegyűjtése és a jegyzetek név- és tárgymutatók formájában történt rendszerezése volt. Ezt a munkát a korai publikációk utalásai alapján nagyrészt már az 1930-as évek végére elvégezte.⁴² Ezt követte az azonos családokra vonatkozó adatok összeállítása, és az adójegyzékek bejárási sorrendjének rekonstruálása után a családtörténeti adatok telkekhez kötése.

³⁹ Gabrieli Gabriella – Nemes András: Adatok és feltételezések a Kovácsos helyrajzához. SSz. 62 (2008), 226–237.

⁴⁰ Mollay Károly: Névtudomány és várostörténet Dágtól Ágfalváig (1195–1416). SSz. 15 (1961), 114–130, 193–200.

⁴¹ Első telekkönyv, Einleitung, XIX–XXX (a dűlőnevek felsorolása csak a bevezető német nyelvű változatában található meg, idézet a XXXVIII oldalról. V.ö. SSz. 1993, 139–140.

⁴² „kénytelen voltam magamnak elkészíteni e kódex név- és tárgymutatóját, hiszen egy-egy téma kidolgozásához nem lehetett újra és újra mind az öt kódexet teljes egészében átnézni” – írta 1993-ban az akkor még kiadatlan öt középkori városi könyvre utalva, SSz. 1993, 138. A későbbiekben sok értékes adatot, megfigyelést tartogathat a hagyatéki cédula-anyagának áttekintése.

A sorrend megállapításának módját az 1950-es és '60-as években írt tanulmányaiban rendre előveszi, és később is újabb részletekkel gazdagítva tárgyalja.⁴³ A család- és háztörténet egész munkásságában szorosan összefonódott. Az olvasó az adatok gazdagságából úgy érezheti, hogy bár látszólag az ingatlanok jelentik a rendező elvet, a „ház-életrajzok” domináns eleme mégis a családtörténeti vonal. Háztörténeti, topográfiai tanulmányaiban Sopron számos kiemelkedő polgárának életútját is bemutatja. Az életrajzokat erősíti a végrendeleti, hagyatéki leltári, számadáskönyvi adatok teljes körű beépítése is, amelyek így a mindennapi élet, az ár- és bértörténet, a mértékegységek története és más hasonló témák kutatásához is igen hasznos támpontokat adnak. Különösen erősen megmutatkozott szakértelme az adó- és vagyonszösszeírások összegeinek értelmezésében, mindenekelőtt a bor- és gabonadézma jegyzékek tartalmának feloldásában.

„Helyre kell rakni mindent...”

Mollay professzor úr első topográfiai tanulmányát kereken 75 évvel ezelőtt, 1938-ban jelentette meg, és az utolsót is már csaknem két évtizeddel ezelőtt. Joggal merül tehát fel a kérdés, hogyan vonhatjuk meg helyrajzi kutatásainak mérlegét. Ha egyetlen kifejezéssel kellene jellemezni topográfiai megközelítését, azt a terminust választanám, amellyel ő maga jövevényszó-kutató munkásságát definiálta a nagydoktori értekezés-ként elkészített monumentális kötetben: „forrásolvasó etimologizálás”.⁴⁴ Ezzel a – Hadrovics Lászlótól kölcsönzött – önmeghatározással a nyelvészetben korábban bevett „szótárforogató” etimologizálással kívánta saját munkamódszerét szembeállítani: valós szövegkörnyezetekből, történeti forrásadatok alapján rekonstruálta egy-egy kifejezés előfordulásait, jelentésváltozatait. „A forrásolvasó etimologizálás – írta Mollay már 1958-ban – [...] tehát a jövevényszó történeti földrajzát deríti ki”⁴⁵ – könnyen kiolvasható ebből a Teleki Intézetben töltött évek visszhangja... Ennek a megállapításnak az ismeretében különösen helyénvalónak érzem a terminus alkalmazását helyrajzi tanulmányaira is: ugyanúgy fejtette fel egy-egy épület tulajdonosváltozásait a családokra vonatkozó forrásokból, mint ahogy egy-egy jövevényszó eredetét és jelentését nyomozta ki az időben egymást követő forrás-adatok segítségével. Módszere tehát alapvetően filológiai meghatározottságú volt, a levéltári forrásokból nyert adatokat térképes forrásokkal, a jelenkortől a középkorig terjedő változásokkal (telkek összevonása, megosztása) nem vetette egybe. Ezt a feladatot a műemléki kutatásokat végző művészettörténész és régész kollégákra bízta, akiknek az eredményeit számos esetben felhasználta, de ezt inkább illusztratív, semmint analitikus céllal tette.⁴⁶

A módszertani következetesség mellett céljai, szempontjai sem változtak az évtizedek során. Élete alkonyán így összegezte az eredményeket és a további feladatokat: „Mindezek a kutatások sok-sok apró részlet értelmezését, a forrásokban rejlő összefüggések kifejtését, lényegében tehát anyagfeltárást tesznek szükségessé. Mindez azonban

⁴³ Ld. a fentebb már idézett cikkeket: SSz. 1956, 32–33; 1964, 1–8; 1977, 236–237; 1993, 138.

⁴⁴ *Mollay Károly*: Német–magyar nyelvi érintkezések a XVI. század végéig. Budapest, 1982, 52–63.

⁴⁵ *Mollay Károly*: Jövevényszó-kutatásunk 1905-től 1957-ig. *Magyar Nyelv* 54 (1958), 146–157.

⁴⁶ Éppen ezért az idézett topográfiai cikkekből gyakran megbízhatóbbak a családtörténeti, birtoklástörténeti adatok, mint ezek lokalizálása. Amint fentebb láttuk (32. és 39. jegyzetek), az elmúlt években két esetben is régészeti, illetve térképi adatok alapján kétségek merültek fel az épületek azonosítását illetően.

együttal fontos előmunkákat egy majdan megírható várostörténet számára. A várostörténet megírásának ideje még nem érkezett el.” – írta 1989-ben, a javadalmas házakról szóló cikksorozatának bevezetőjében. Lényegében ezt ismételte meg a 80. születésnapjára készített, fentebb már idézett interjúban: „egyelőre továbbra is a pozitívista jellegű adatgyűjtést tartom fontosnak. Tisztázni kell és helyre kell rakni mindent.”⁴⁷

De vajon valóban helyre lehet-e rakni mindent? Nincs-e túl magasan a mérce, amely az 1379-es jegyzékig, sőt lehetőség szerint a város 13. századi kiváltságolásának időszakáig kívánná minden egyes épület tulajdonosainak sorát visszavezetni? Mollay professzor úr életműve jól mutatja, hogy ez a módszer mennyi időt és energiát igényel. Sopron teljes középkori levéltári anyagának ismeretében, tökéletes filológiai és paleográfiai képzettséggel és egy szorgos élet munkájával is csak a város középkori ház-állományának kevesebb, mint 10%-át (6, kiemelt helyen levő belvárosi házat és mintegy két tucatnyi telket a külváros 2. fertályából) sikerült feldolgoznia (2. ábra).

Kellő hely- és nyelvismerettel és szorgalommal bizonyára még további épületek története is feltárható lesz a Mollay Károly által lefektetett elvek alapján. Ugyanakkor ma már be kell látnunk, hogy a teljes azonosítás 1379-ig a házak döntő többsége esetén nem végezhető el. Ugyan Mollay Károly, illetve Dávid Ferenc kutatásai révén⁴⁸ az adójegyzékek összeírási sorrendjét sikerült tisztázni, a 14–15. századi levéltári források hiányosságai mégsem teszik lehetővé a minden szempontból megbízható megfeleltetést. A régészeti és műemléki kutatások, valamint a térképi források elemző felhasználása viszont még bizonyára számos ponton segíthetnek a homályos részeket megvilágításában.⁴⁹

Mollay Károly vízióját azonban Sopron egészének kutatásáról nem szabad feladnunk. Az interjúból ímént idézett mondatához ő maga is hozzátette szelíd bölcsességgel: „Az utánunk jövők már más összefüggésekben tudnak majd gondolkodni...” Zárásul hadd idézzek két példát olyan, a közelmúltban megjelent áttekintésekre, amelyek Mollay Károly eredményeit is figyelembe veszik és tágabb keretekbe helyezik. Az első Sopron belvárosa házainak és háztulajdonosainak minden eddiginél teljesebb összeállítása három kutató nemzedék munkájával. Dávid Ferenc 16–18. századra vonatkozó, több évtizedes levéltári adatgyűjtése a jelenkor irányába szerencsésen összeilleszthető volt Thirring Gusztáv 1941-ben megjelent tulajdonos-jegyzékével, a Mollay Károly által is kutatott középkori időszak néhány évtizedének adatait pedig Goda Károly adta hozzá a munkához.⁵⁰ A kötet hangsúlyozottan a háztelkekre összpontosít, családtörténeti adatokat nem közöl (ez alól fel is menti a szerzőket Házi Jenő kétkötetes összeállítása),⁵¹ és egyelőre a külvárosok jóval bizonytalanabban azonosítható adatait sem adja közre.

A másik áttekintő jellegű topográfiai kiadvány a *Magyar Várostörténeti Atlasz* sorozat 1. köteteként megjelent soproni mappa, amely egy nemzetközi sorozat részeként (*European Atlas of Historic Towns*) a településszerkezet és -morfológia középkortól napjainkig tartó folyamatos fejlődését tekinti át. A tágabb lépték ellenére az alapegység-

⁴⁷ SSz. 1993, 304.

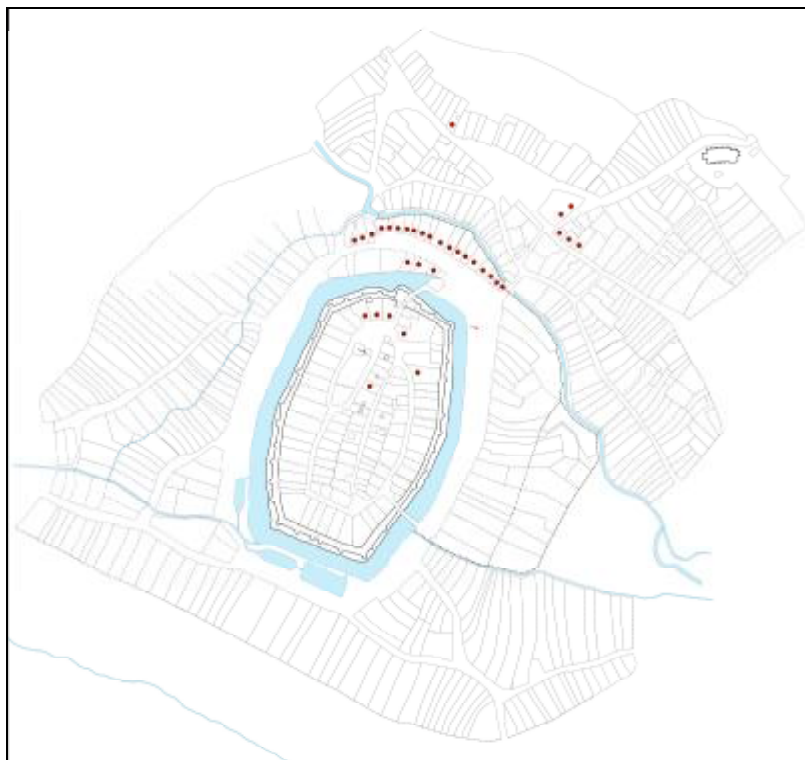
⁴⁸ Dávid Ferenc: A soproni 6-zsinagóga, 12–35.

⁴⁹ Kücsán József: A külváros déli fala. SSz. 62 (2008), 279–293.; Uő: Telkek és épületek a soproni Belváros délnyugati sarkában. In: Kő kövön. Dávid Ferenc 73. születésnapjára. Szerk. Szentesi Edit, Mentényi Klára, Simon Anna. Budapest, 2013, 243–256.

⁵⁰ Dávid Ferenc – Goda Károly – Thirring Gusztáv: A soproni belváros házai és háztulajdonosai 1488–1939. Sopron, 2008.

⁵¹ Házi Jenő: Sopron házai és háztulajdonosai, 1535–1848. I–II. Budapest, 1982. Ez a munka a Mollay Károllyal 1943-ben kötött megegyezés Házira eső részének megvalósítását jelentette.

get ez esetben is a városi telkek jelentik: az alapként használt 1856-os kataszteri térkép és a tematikus térképek többsége is telekszintű felmérésen, illetve adatfeldolgozáson alapul, és számos ponton hasznosítja Mollay Károly munkáit.⁵²

2. ábra. Mollay Károly tanulmányaiban részletesen feldolgozott középkori háztörténetek (a Magyar Vároštörténeti Atlasz. Sopron térképére vetítve)

Jankó Ferenc a Soproni Szemle újraindításának 50. évfordulójára 2005-ben készített tudományometriai számvetése szerint „Mollay Károly a Soproni Szemle történetének valószínűleg örökre a legmeghatározóbb alakja marad.”⁵³ Ez nagy mértékben köszönhető topográfiai munkásságának is, amelyet hangsúlyozottan Sopron számára, szinte kizárólag soproni kiadványokban publikált. Ennek ellenére ez irányú eredményei sok esetben országos, sőt nemzetközi szempontból is tanulságosak lehetnek. Úgy vélem, Mollay professzor úr emlékét, örökségét nemcsak azzal őrizhetjük meg, ha munkáját saját módszerei szerint folytatjuk, hanem azzal is, ha eredményeit új kutatások keretei közé helyezzük.

⁵² Magyar Vároštörténeti Atlasz 1. Sopron. Összeállította: Jankó Ferenc, Kücsán József, Szende Katalin; Dávid Ferenc, Goda Károly és Kiss Melinda közreműködésével. Sopron, 2010.

⁵³ Jankó Ferenc: A Soproni Szemle tudományometriai vizsgálata. In: SSz. 59. (2005), 411–429, itt: 417.